

Rachel Louise Carson

(27. květen 1907, Springdale, Pennsylvania – 14. duben 1964, Silver Spring, Maryland)

*Helena Janů, **Leoš Jeleček

*janu@natur.cuni.cz, **jelecek@natur.cuni.cz

UK v Praze, PřF, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43, Praha 2

„Před environmentálním hnutím byla jedna statečná žena a její velmi odvážná kniha“.

(Peter Matthiessen)

Výrok amerického romanopisce, autora literatury faktu a environmentálního aktivisty Petera Matthiessena o Rachel Carsonové není nijak nadsazený. Až do 60. let 20. stol. v USA, jako zemi s tehdy již nejméně stoletou tradicí ochrany krajiny a přírody, působily četné převážně apolitické ochrannářské organizace. Mezi ně patří i mocný *Sierra Club* (asi 1 mil. členů, založen v roce 1892) či *Audubon Society* (zal. 1905) a další organizace, orientované téměř výhradně na ochrannářské aktivity a diskusi s federálními orgány jakými jsou *National Park Service*, *Forest Service*, *Bureau of Reclamation* a jiné (jejich obdobou je u nás například Český svaz ochránců přírody).

Šedesátá léta 20. století byla vskutku výjimečná alespoň v celé euroamerické civilizaci, znamenala i posun ve vývoji přístupu lidí k narůstajícím environmentální problémům. Ty navíc postupně přerůstaly z úrovně lokální a regionální v dnešní globální úroveň. Hlavně mladí lidé si tehdy začínali uvědomovat jejich širší souvislosti a zejména jejich příčiny, které nalézali zejména ve víceméně živelném vývoji tehdejší ekonomiky ženoucí se za ziskem „za každou cenu“. A právě v tomto uvědomování sehrála historicky významnou, možná stěžejní roli činnost Rachel Carsonové a především její kniha „Tiché jaro“ vydaná poprvé v roce 1962.¹ Dnes je kultovní knihou amerického environmentalismu, která se dočkala desítek vydání (více viz níže).

Už nestačilo chránit jen vybrané části krajiny či prvky přírody. Bylo třeba zabývat se stále více životním prostředím komplexně a globálně, vycházet z interakcí člověka a přírody, jejich vzájemné závislosti a působení a drtivého vlivu ekonomiky na přírodu. Toto poznání vedlo ke zvýšenému zájmu zejména mladé generace o ochranu životního prostředí jako komplexního globálního systému, které zmíněná kniha Rachel Carsonové ukázala neudržitelnost „neekologické ekonomiky“ v budoucím vývoji a její environmentální hrozby.² Z otázky ochrannářské se tudíž stala i otázka politická. Bylo třeba začít jednat, působit účinnějšími nástroji na politickou i hospodářskou sféru státu, na spoluobčany. Vznikl tak environmentalismus, jenž lze definovat jako „1) Lidové, společenské i politické hnutí, způsob myšlení, života a životní postoj usilující různými formami a metodami o environmentalizaci společnosti, ekonomiky a politiky, tj. cílově o optimalizaci vzájemného působení společnosti a přírody; 2) Učení zabývající se vztahy a vzájemným působením mezi vnějším (přírodním i kulturním) prostředím a společenským vývojem, zdůrazňuje význam environmentálních faktorů

ve vývoji společnosti a kultury. Přírodní prostředí považuje za součást životního prostředí, do něhož zahrnuje také sociální a ekonomické faktory, kulturu a její tradice a rovněž vzájemné vlivy a jejich důsledky mezi společnostmi a jejich životními prostředími.⁴³

Rachel Carsonová se narodila na malé farmě v Pensylvánii. Její matka ji vedla k lásce k přírodě, která jí zůstala po celý život. Byla vášnivou čtenářkou a záhy se projevilo její spisovatelské nadání. První povídku jí otiskly místní noviny v deseti letech. Vystudovala angličtinu a biologii a v roce 1932 získala titul magistr zoologie na John Hopkins University (Baltimore, MD). Dalšího studia na Maryland University (College Park, MD) musela z finančních důvodů po smrti otce zanechat.

V roce 1935 nastoupila na částečný úvazek do federálního Úřadu pro rybolov (*U.S. Bureau of Fisheries*), kde připravovala rozhlasové pořady o mořském životě. Ve formě článků je otiskovaly i místní noviny a časopisy. Po úspěšném ročním působení se jí zde v roce 1936 jako druhé ženě podařilo získat místo mořské biologky na plný úvazek. Zabývala se editováním odborných publikací, pokračovala v úspěšných rozhlasových pořadech a měla za úkol přiblížit veřejnosti práci úřadu. Při odborných konzultacích navázala kontakty s řadou specialistů v tomto oboru. Mimoto se dále věnovala psaní lyrických próz inspirovaných přírodou. V roce 1937 se po smrti sestry stala jedinou živitelkou své matky a dvou neteří. Po úspěchu jejích rozhlasových pořadů ji vedoucí požádal o napsání úvodu k propagačnímu materiálu o Úřadu pro rybolov. Byl natolik zdařilý, že ji editor přiměl, aby ho vydala jako samostatnou esej. Ta vyšla pod názvem *Undersea (Podmořská)* a její líčení putování po mořském dně znamenalo pro Carsonovou zásadní obrat životní i odborný.

Nakladatelství *Simon & Schuster*, okouzleno její prózou, jí navrhlo, aby esej rozšířila do knižní podoby. Několik let psaní vyústilo do publikování knihy *Under the Sea Wind (Pod mořským vánkem)* (1941). Ačkoli kniha sklídila znamenité kritiky, nepředstavovala ještě pro Carsonovou komerční úspěch. Nadále vycházely její úspěšné články v *Sun Magazine*, *Nature* a *Collier's*. V roce 1945 se poprvé seznámila s problematikou DDT a jeho vlivu v přírodě. Ta však byla pro nakladatele natolik nezajímavá, že se jí až do počátku 60. let dále nezabývala. Začala pracovat na druhé knize, která vycházela po kapitolách ve vlivném magazínu *The New Yorker* a po vydání v *Oxford University Press* pod titulem *The Sea Around Us (Moře kolem nás)* (1951) zaznamenala obrovský úspěch. Na žebříčku bestsellerů *New York Times* se udržela 86 týdnů, v roce 1952 získala ocenění *National Book Award* a *Burroughs Medal* a na základě této knihy byly Carsonové uděleny dva čestné doktoráty. Dostala nabídku na prodej filmových práv, kterou přijala. Přestože filmová verze získala v roce 1953 Oskara za nejlepší dokumentární film, Carsonová byla s jeho vyzněním natolik nespokojena, že již nikdy filmová práva na své dílo neprodala.

Dosažení finančního zabezpečení bylo pro Carsonovou velkou úlevou. V roce 1952 jí umožnilo opustit tehdy již Úřad pro rybolov a přírodu (*Fish and Wildlife Service*) a plně se věnovat pouze psaní. Najala si literární agentku Marii Rodell a jejich úzká profesionální spolupráce trvala po celou dobu její spisovatelské dráhy. Počátkem roku 1953 se začala věnovat ekologii a organismům Atlantského pobřeží a tento zájem završila v roce 1955 publikováním třetí části „mořské trilogie“ *The Edge of the Sea (Okraj moře)*, která opět dosáhla velmi kladného přijetí kritikou, byť ne již tak nadšeného jako v případě předchozí knihy. Během let 1955 a 1956 pracovala Carsonová na řadě projektů a publikovala další články v populárně vědeckých časopisech. Téma evoluce, zamýšlené pro další knihu, nakonec opustila a zaměřila se na ochranu přírody. Navázala kontakty s několika skupinami ochránců přírody a plánovala odkup a zachování krajinářsky hodnotné oblasti v Maine, kterou nazývala *Lost Woods*.⁴

V roce 1957 zemřela jedna z jejích neteří a Carsonová se ujala péče o jejího pětiletého syna. Přestěhovala se do Silver Spring v Marylandu a začala se zabývat studiem federálních návrhů směrnic na použití pesticidů. Dopis, ve kterém Carsonové její známá líčila zkázu v ptačí rezervaci způsobenou postřikem pesticidů, byl podnětem pro její nejslavnější knihu. Carsonová ve spolupráci s řadou odborníků shromáždila množství podkladů a původní idea souboru esejů, dokumentujících jednotlivé případy negativních dopadů použití pesticidů, se nakonec stala knihou jedné autorky. Již před vydáním celé knihy, která vycházela od června po kapitolách znovu v *The New Yorker*, se začaly ozývat protesty z řad zástupců chemických firem a Carsonové vyhrožovali žalobou. Kampaň chemického průmyslu a jeho lobystických skupin proti ní vypukla naplno po vydání knihy *Silent Spring (Tiché*

jaro) v srpnu 1962. Autorka v ní dokázala, jak DDT a další pesticidy, užívané tehdy masově v zemědělství, postupují vzhůru potravním řetězcem a ohrožují tak vyšší druhy včetně jejich konzumenta, člověka. Slovem „Tiché“ v názvu reflektuje působení DDT na skořápky vajec ptáků – ty se zesilují a mláďata se z vajec neproklouvají. Její knihu zařadil historik Thomas L. Purvis do své Encyklopedie dějin USA.⁵

Carsonová byla označována jako hysterka a byla zpochybňována i její odbornost. Rozpoutala se řada diskusí, kniha však měla výrazný ohlas i v zahraničí a Carsonová dostávala stovky pozvání k přednáškám i diskusím. Bohužel v té době již bojovala s rakovinou a na tyto aktivity neměla dost sil. V roce 1963 vystoupila v diskusním televizním pořadu CBS Reports a z problémů spojených s užíváním pesticidů se stalo skutečně veřejné téma. Reakce odhadovaných 10 až 15 miliónů diváků na pořad byly naprostou většinou pozitivní.

Následovala rozprava v Kongresu, svědectví Carsonové před *President Kennedy's Science Advisory Committee* a zveřejnění zprávy o používání pesticidů, kterou tato komise vypracovala. Vlášda jí poté požádala o návrhy doporučení k regulaci používání pesticidů. Kniha *Tiché jaro* tak výrazně ovlivnila změnu zemědělské politiky federální vlády – od 1. ledna 1973 bylo v USA používání pesticidů v rostlinné výrobě zakázáno.

Koncem roku 1963 získala řadu významných ocenění. Stala se členkou *American Academy of Arts and Letters*, byla jí udělena *Paul Bartsch Award* a *Audubon Medal*. V dubnu 1964 podléhá Rachel Carsonová ve věku 56 let boji s rakovinou. V jejím rodném domě v pennsylvánském Springdale nedaleko Pittsburgu je dnes muzeum.

Carsonové se v knize *Silent Spring* podařilo podat fakta tehdy známá pouze úzkému okruhu odborníků takovým způsobem, že upoutala zájem široké veřejnosti a následně i politiků o problematiku životního prostředí. Po celém světě vznikaly tisíce nevládních organizací a specializovaných institucí na ochranu životního prostředí. V roce 1980 jí bylo posmrtně uděleno nejvyšší civilní státní vyznamenání – *Presidential Medal of Freedom*.

Bezesporu vrcholným zadostiučiněním byla pro její dílo celosvětová úmluva o eliminaci dvanácti nejvýznamnějších persistentních organických látek včetně pesticidů, na jejichž rizika Carsonová svým dílem upozornila. Úmluva byla připravena Programem OSN pro životní prostředí (UNEP) a podepsána ve Stockholmu v roce 2001.⁶

Rachel Carsonová a její kniha *Silent Spring* tak byla jednou ze sudiček stojících u zrodu moderního environmentalismu a environmentálního hnutí. Ten byl 22. dubna 1970 dovršen památným prvním celosvětovým Dnem Země (*Earth Day*), který se pořádá každoročně dodnes. Ne náhodou se v 60. letech 20. století v reakci na „společenskou objednávku“ doby začaly v USA utvářet moderní environmentální dějiny. Tento pojem se poté jako název univerzitní přednášky a jednoho vědeckého článku poprvé objevil v roce 1970.⁷

Jejich čelný protagonista Donald Worster⁸ zdůraznil, že „Environmentální hnutí vnímám jako radikální výzvu hlavnímu proudu politického a morálního myšlení, jímž je bankrotující myšlení tradiční levice a pravice. Je to právě to, co postaru myslící politici vynechávali ve své činnosti, co i historici opomíjeli a co dosud opomíjejí: je to hluboká pravda o zakotvení člověka ve světě přírody. Poznali jsme, jdouce ve stopách Rachel Carsonové, Aldo Leopolda a jiných, že se nemůžeme vymanit z onoho zakotvení.“⁹

Je s podivem, proč se tak významná a vlivná publikace, kterou kniha *Silent Spring* bezesporu je, dosud nedočkala českého vydání. Tímto článkem Klaudyán připomíná sté výročí narození Rachel Louise Carsonové.

Poznámky

¹⁾ CARSON, R. (1962): *Silent Spring*. Houghton Mifflin, Boston, Riverside Press, Cambridge, Mass., 368 s. (1. vydání).

²⁾ To výstižně zdůvodnila kniha o konfliktu živelného zornování prerie Velkých planin zejména od začátku 20. stol. k pěstování obilnin s několika výjimečně suchými roky ve 30. letech. Obrovské území se změnilo v pustinu, řada sídel zanikla pod navátým hlinitým prachem, desítky tisíc nejen farmářů se musely odstěhovat do Kalifornie. Až zemědělské politika New Dealu nastartovala postupnou obnovu zničené krajiny. Srovnej WORSTER, D. (1979): *Dust Bowl: The Southern Plains in the 1930s*. Oxford University Press, Oxford, New York, 277 s. V roce 2004 se tato kniha dočkala 25. vydání. V roce 1980 byla oceněna Bancroftovou cenou, udělovanou za nejlepší knihu roku o dějinách USA.

³⁾ Převzato z rkp. hesla L. Jelečka „Environmentalismus“ pro nedokončené vydání Velké encyklopedie Diderot. Více o americkém environmentalismu srov. JELEČEK, L. (1994): Nová historiografie? Environmentální dějiny v USA: vývoj, metodologie, výsledky. *Český časopis historický*, 92, č. 3, zejména s. 519–523. Podrobně viz DUNLAP, R. E., MERTIG, A. G., Eds. (1992): *American Environmentalism: The U.S. Environmental Movement 1970–1990*. Taylor & Francis, Philadelphia, Washington, London, 121 p. SALE, K. (1995): *The Green Revolution: The American Environmental Movement 1962–1992*. Hill and Wang, A Division of Farrar, Straus and Giroux, New York, 124 p. WORSTER, D., Ed. (1973): *American Environmentalism: the Formative Period, 1860–1915*. Wiley, New York, 234 p.

⁴⁾ Ve Spojených státech často aplikovaná metoda, kdy v zájmu záchrany nebo ochrany environmentálně či krajinně cenného území jej jednotlivec či skupina lidí koupí, přičemž se smluvně zaváží, že toto území nikdy neprodají k „developerskému“ podnikání.

⁵⁾ PURVIS, T.L. (1999): *Encyklopedie dějin USA*. Ivo Železný, Praha, 575 s.

⁶⁾ ŠUTA (2007): Rachel Carson – příběh síly slova. http://suta.blog.respekt.cz/c/3310/Rachel_Carson

⁷⁾ NASH, R. (1970): The State of Environmental History. In: H. J. Bass, *The State of American History*. Quandrangle Books, Chicago, s. 251. Environmentální dějiny jako nová samostatná historická disciplína „...dějiny lidské společnosti pojímá v jednotě s dějinami přírody. Zkoumají 1) vývoj přírody v historickém období; 2) vzájemné vztahy přírody a společnosti v dějinách a jejich důsledky pro vývoj obou sfér; 3) odraz vývoje těchto vztahů v myšlení lidí, kultuře, ideologii a politice. Jeden z myšlenkových zdrojů environmentalismu“. *Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích*. Díl 1, a/f, Nakladatelský dům OP, Praha 1996, autor definice L. Jeleček (více viz lit. v pozn. 3).

⁸⁾ D. Worster je členem mezinárodní poradní rady našeho Klaudyána.

⁹⁾ WORSTER, D. (2001): Environmentální dějiny a environmentální hnutí. *Klaudyán* sv. 6/2001. Překlad referátu autora na zahajovacím plenárním zasedání výroční konference American Society for Environmental History, 28. 3. 2001, Durham, NC, USA.

Použité internetové zdroje

http://en.wikipedia.org/wiki/Rachel_Carson

http://cs.wikipedia.org/wiki/Rachel_Carson

<http://www.time.com/time/time100/scientist/profile/carson.html>

<http://www.rachelcarson.org/Biography.aspx>